

Štefanovičová, Tatiana

K otázce významu predmetu ako amuletu

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. M, Řada archeologická. 2000, vol. 49, iss. M5, pp. [113]-117

ISBN 80-210-2580-8

ISSN 1211-6327

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/113818>

Access Date: 29. 11. 2024

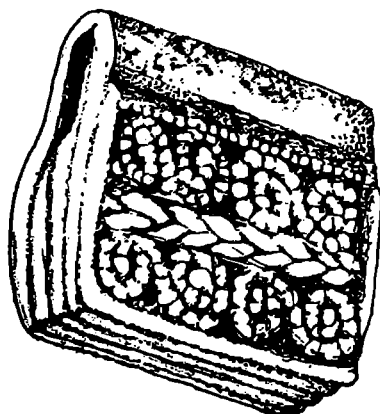
Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

TATIANA ŠTEFANOVIČOVÁ

K OTÁZKE VÝZNAMU PREDMETU AKO AMULETU

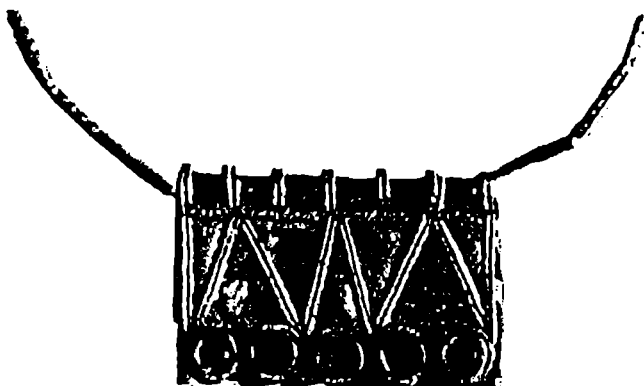
V roku 1991 publikoval M. Corsten zaujímavý článok o príveskoch, ktoré majú formu knižočky. Uviedol v ňom tri takéto prívesky, známe z európskych nálezov, ktoré pochádzajú síce z rôznych časových období a spôsob výzdoby majú tiež odlišný, spoločné však majú to, že predstavujú miniatúrnu formu knihy. Jeden z nich pochádza zo zlatého pokladu z Hög Edsten, Ksp. Kville, Bohuslän vo Švédsku. Bol zlatý, miniatúrnej veľkosti 8,5 x 7 mm a na prednej strane bol zdobený filigránom v podobe lýrovitého motívu (obr. 1). H. Arbmanna (1950), ktorý ho publikoval, ho kladie do polovice 6. storočia, kým G. Haseloff (1952) sa prikláňa k mladšiemu datovaniu, do 7. storočia. Autor štúdie však považuje za správne pôvodné datovanie Arbmanna (CORSTEN 1991).

Obr. 1. Prívesok z Hog Edsten. Švédsko. Podľa H. Arbmanna.

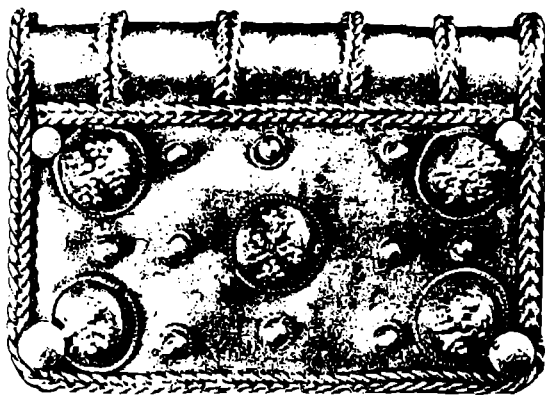
Druhým nálezom bol prívesok z Merchingu, z okresu Fiedberg vo Švábsku (REINECKE 1911; STEIN 1967), ktorý bol zhotovený zo zlata o veľkosti 2,75 x 1,85 cm. Mal tvar knižočky, zdobený bol filigránom a almandinovými intarziami. Chrbtová oblá strana navodzuje predstavu knižnej väzby, filigránom je zdobená aj predná plocha, a to v tvare písmen „V,,,“ ktoré spájajú chrbtovú väzbu

s kruhovými obrubami almandinov, tvorenými tiež filigránom (obr. 2). Pochádza z kostrového hrobu z 8. storočia.

Obr. 2. Prívesok z Merchingu. Nemecko. Podľa P. Reineckeho.

Posledný prívesok z Mikulčíc na južnej Morave je bronzový, pozlátený, veľkosti 4 x 3,5 cm. Je to z uvedených snád' najcharakteristickejšia imitácia knižnej väzby, zdobená filigránom a granuláciou. Predná strana je zdobená menšími akebo väčšími pologulovitými puklicami lemovanými filigránom, na ich povrchu je granuláciou vytvorený kríž. Okrem toho sú tam ešte ploché vypukliny bez výzdoby, ktoré mohli slúžiť ako nýty spájajúce prednú stranu so zadnou (obr. 3). Prívesok pochádza zo ženského hrobu č. 505 pri trojlodnej bazilike a časove je zaradený do 2. polovice 9. storočia (POULÍK 1959). Napriek rôznej veľkosti a časovému zaradeniu majú všetky tri prívesky spoločné to, že sú duté, usposobené na zavesenie a majú tvar malej knižočky, resp. kódexu.

Obr. 3. Prívesok z Mikulčíc. Podľa J. Poulíka.

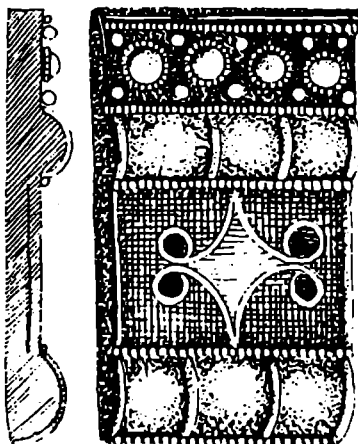
Nosiť na prsiach prívesky apotropeického a profylaktického charakteru je prastarý zvyk, od praveku sa stretáme s predmetmi, ktoré mali takýto význam.

So zavedením kresťanstva dostávajú prívesky formu schránky, v ktorej je uzavretá reliquia, alebo malý fragment Pisma svätého. Jej tvar bol najčastejšie dutý zatvárací krížik, alebo medailón a vzhľadom na to, že sa nosil na prsiach, sa nazýva enkolpion. V tomto zmysle je jeho používanie preukázané od 4. storočia (Reallexikon zur Byzantinischen Kunst 1971). Vyrábali sa z najrôznejšieho materiálu používaného v umeleckom remesle: zo zlata často zdobeného emailom, alebo s reliéfnym povrchom, zo striebra zdobeného niellom, z liateho bronzu, kameňa, slonoviny, krištáľu, dreva. Nosili ich svetskí alebo duchovní hodnostári. Mali rôzne tvary, rozlišujú sa medailóny, ktoré boli najčastejšie kruhové, ale aj tabuľkovité, ktoré sú zriedkavé (ROSS 1965), púzdra najrôznejšieho tvaru, medzi týmito sa nachádzajú aj pozdĺžne kvadratické (ROSS 1965, č. 31), ktoré sa blížila vzhľadom knižočkovým enkolpionom a konečne najčastejšie sú krížiky.

V oblasti slovanského osídlenia sa prívesky s významom amuletu, resp. ne-skôr reliquiáru nazývajú kaptorgami (GABRIEL 1988,181). Slovo pochádza z ruštiny a pôvodne znamenalo kovovú schránku pripevnenú na opasok. Rozoznávajú sa dva typy: malé, zo štvorcového strieborného plechu, zdobeného filigránom a granuláciou a veľké ploché, trapezovité s pokrievkou a orientálnou výzdobou. Väčšinou pochádzajú z pokladov, len niekoľko sa ich našlo v hroboch, napr. v Oldenburgu (GABRIEL 1988,181), na Starej Kouřimi v Čechách (ŠOLLE 1966), pričom v Kouřimi nie je isté, či šlo o reliquiár. Našli sa tam totiž tri prívesky obdĺžnikového tvaru, jeden väčší, zdobený filigránom srdcovitým motívom a dva menšie, zdobené figúrkami koní z konca 9. a začiatku 10. stor. Skoro identické schránky tým menším pochádzajú z bohatého ženského hrobu na hradisku v Libici nad Cidlinou (TUREK 1953, 609).

Vzhľadom na nápadnú podobnosť výzdoby schránok z Kouřimi a Libice možno predpokladať, že na začiatku 10. storočia pôsobil niekde v tomto okruhu zlatnícky majster ktorý uvedené predmety vyrobil. Zvierací motív asi nedobre pochopenej loveckej scény, možno zo sásanovského okruhu, sa vyskytol na obdĺžnikovej schránke tiež v ženskom kniežacom hrobe v Želénkach u Duchcova, ktorá bola pravdepodobne tiež kaptorgou.

Z uvedeného vidno, že prívesky v tvare schránky, alebo ako skutočné schránky, sa vyskytujú v kniežacom prostredí. Niektoré z nich mohli mať funkciu amuletov, iné boli skutočne reliquiarmi. Prívesky v tvare knižočiek, ktoré napodobňovali kódexy s evanjeliom, boli používané ako amulety sakrálneho charakteru, ktoré chránili svojich nositeľov pred démonmi, chorobami, pomáhali im znášať každodenné starosti (CORSTEN 1991,188). Používali sa podľa všetkého od 6. do 9. storočia. Otázkou je, či takýto význam nemohli mať aj iné predmety, ktoré síce nemali formu príveskov, ale mali príbuznú výtvarnú formu. Ide predovšetkým o bronzové pozlatené kovanie, ktoré pochádza z hrobu č. 253 na Pohansku u Břeclavi a ktoré má evidentný tvar knižočky – kódexu, nebolo však usposobené na zavesenie (obr. 4). Podklad kovania tvorí olovená platnička, na ktorú je pritavená vrchná časť. Pochádza z mužského kostrového hrobu pri kostole na Pohansku (KALOUSEK 1971). Má rozmery 4 x 2,4 x 0,6 cm.

Obr. 4. Nákončie z Pohanska u Břeclavi. Podľa F. Kalouska.

Obr. 5. Nákončie zo Starého Města u Uherského Hradiště. Podľa K. Bendu.

Interpretované je ako nákončie remeňa zo spodnej strany ploché. Vrchná časť je bohato zdobená granuláciou, filigránom a stredná časť tmavomodrým, zelenkavým a červeným priehradkovým emailom. Jeden koniec kovania má štyri ploché puklice lemované granuláciou, potom je z oboch strán filigránom naznačené viazanie knihy a stredná časť má na tmavomodrom pozadí uprostred zelenkavý kosoštvorec, z ktorého sa k bočným stranám kovania rovíjajú po dve okrúhle úponky vyplnené červeným emailom. Je to zatiaľ unikátny nález, podľa techniky výzdoby treba hľadať jeho pôvod v západoeurópskych umelecko-remeselných dielňach. Veľmi príbuznú výzdobu malo kovanie pochvy a ďalšie zlaté kovania a nákončie z hrobu č. 23 /48 z pohrebiska na Valách v Starom Měste u Uherského Hradiště (obr. 5), pre ktoré K. Benda uvádza analógie v západnej Európe a datuje ho do druhej polovice 9. stor. (BENDA 1967). Nemožno

vylúčiť, že v prípade kovania z Pohanska ide o predmet s funkciou amuletu, ktorý, ako pôvodne kaptorgy, chránil majiteľa aj keď bol pripevnený na opasku. Forma knižočky dovoľuje predpokladať jeho prepojenie na kresťanskú duchovnú sféru. Celková nálezová situácia dovoľuje jeho časové zaradenie do druhej polovice 9. storočia.

LITERATÚRA

- ARBMANN, H. 1950: Verroterie cloisonnée et filigrane. Meddelanden fran Lunds universitets historiska museum 1949-1950.
- BENDA, K. 1967: Ornament and jewellery. Praha.
- CORSTEN, M. 1991: Die Buchförmigen Anhänger des frühen Mittelalters. – Ein Beitrag zur Amulettforschung. Fornvännen 86, 183-189.
- GABRIEL, I. 1988: Hof- und Sakralkultur sowie Gebrauchs- und Handelsgut im Spiegel der Kleinfunde von Starigrad – Oldenburg. Bericht RGK 69, 103 – 291.
- HASELOFF, M. 1952: Das sogenannte Messer des heiligen Oetrus in Domschatz zu Bamberg. Bayer. Vorgeschichtsbl. 18 – 19.
- KALOUSEK, F. 1971: Břeclav-Pohansko I. Velkomoravské pohřebiště u kostela. Brno.
- POULÍK, J. 1959: The latest Archaeological Discoveries from the Period of the Great Moravian Empire. In: Historica I. Prague, 38, pl. 9.
- REINECKE, P. 1911: Spätmerowingisch-karolingische Grabfunde aus Süddeutschland. Altertümer unserer heidnischen Vorzeit 5.
- REALLEXIKON zur Byzantinischen Kunst, Bd.II., 1971. Stuttgart, 152 – 164.
- ROSS, M. 1965: Catalogue of the Byzantine and early medieval antiquities in the Dumbarton oaks collection. Washington D.C.
- STEIN, F. 1967: Adelsgräber des achten Jahrhunderts in Deutschland. Berlin.
- ŠOLLE, M. 1966: Stará Kouřim a projevy velkomoravské hmotné kultury v Čechách. Praha.
- TUREK, R. 1953: Výzkum v Libici nad Cidlinou v roce 1952. AR 5, 609, obr. 283.

TO THE QUESTION OF THE MEANING OF OBJECT AS AN AMULET

In the year 1991 was published by M. Corsten very interesting article about 3 pendants in form of a little book. There are the pendants from Hog Edsten in Sweden (ARBMANN 1950), the pendant from Merching in Germany (REINECKE 1911) and the pendant from Mikulčice, Czech Republic (POULÍK 1959). He is of opinion about a protection function of pendants as amulets. It is likely that the same function could have the mounting from the grave 253 at Pohansko near Břeclav (KALOUSEK 1971) and possibly the mountings from the grave 23/48 in Staré Město (BENDA 1967).

